

4. Методика збору і обробки іхтіологічних і гідробіологічних матеріалів з метою визначення лімітів промислового вилучення риб з великих водосховищ і лиманів України. - К., ІРГ УААН.- 1998.- 47 с.
5. Тюрин П.В. Биологические обоснования регулирования рыболовства на внутренних водоемах. - М.: Пищепромиздат, 1963. – 119 с.
6. Методические рекомендации по использованию кадастровой информации для разработки прогнозов уловов рыбы во внутренних водоемах. Часть 1. М., 1990.- 54 с.
7. Коханова Г.Д. Некоторые вопросы биологии и промысла сазана в Кременчугском водохранилище//Рыбное хозяйство. – К.: Урожай, 1969.- Вып. 8.- С. 133-137.

УДК: 574:33

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Мухіна І.А. – к. е. н., доцент,

Смолієнко Н.Д. – к. с.-г. н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Голод, війни, високий рівень споживання природних ресурсів, накопичення відходів життєдіяльності – усе це наслідки не тільки зростаючої чисельності населення планети, але й бажання людей отримати від природи якомога більше матеріальних благ. При цьому, люди забувають, що можливості природи вичерпні, її відтворення потребує довгого часу, а інколи взагалі неможливо. За словами Володимира Вернадського: «Людство стало геологічною силою», бо зміни на планеті значною мірою пов'язані з господарською діяльністю людини.

Важливо відзначити, що не в кожному історичному епоху економічна діяльність приводила до виснаженості природних ресурсів. У період зростання енергії рівень споживання ресурсів етносистемою - незначний, а в період рівноваги – максимальний. Виявлення характерних ознак системи, які відповідають тому чи іншому типу природокористування, дає змогу зробити стихійний процес керованим.

Стан вивчення проблеми. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили праці вчених: В.Вернадського, Л.Гумільова, М.Реймерса, П.Сорокіна, М.Федоренка та ін.

Завдання та методи дослідження. Задачею даного дослідження є виявлення таких типових ознак серед членів соціуму, які приводять до змін в екології. Для цього були використані такі види методів: абстрактно-логічний, опис психотипів, аналіз і синтез, вивчення історичних процесів, групування, співставлення тощо.

У результаті проведеної роботи були розширені положення попередніх досліджень, виявлена залежність між типом прагнень особистостей та їхнім відношенням до природних ресурсів.

Результати дослідження. Попередні дослідження авторів показали, що для характеристики етносоціального процесу можна використовувати поняття «життєвий цикл етносистеми». Це дає змогу розглядати динаміку процесу в його цілісності - від зростання енергії до її рівноваги і спаду [3].

Так, у період зростання енергії етнічна система відрізняється високим ступенем релігійності серед її членів, що сприяє консолідації їхніх зусиль. У період

спаду вона орієнтована на пошук матеріальних благ, що приводить до розсіювання енергії, тобто ентропії. Найвищий період споживання природних ресурсів припадає на фазу рівноваги.

У таблиці 1 наведено характеристики особистостей з різним рівнем пасіонарної енергії та тип їхнього відношення до навколишнього ландшафту та природних ресурсів.

Пасіонарну енергію етнічної системи характеризують вісім типів особистостей. Усі вони присутні в системі, але в період кожної нової фази етногенезу чисельно буде переважити той чи інший тип з відповідним рівнем прагнень. Розглянемо більш детально це положення.

Найвищим рівнем пасіонарної енергії відрізняються особистості з рівнем прагнень Р6 – «Жертовність». Саме цей тип особистостей освоює нову територію проживання етносу. Зазвичай, це люди вольові, духовно сильні, релігійні. Такими були християнські місіонери в Америці, російські першопрохідці, що освоювали Сибір та Далекий Схід та інші.

Освоєння нової території (фаза підйому) потребує значних зусиль і готовності окремих членів жертвувати собою заради виживання системи в цілому. Консолідація членів відбувається за рахунок групування навколо базової цінності (ідеї). Такою цінністю є надпочуттєве царство Бога. При цьому, етнос розглядає себе як богообраний народ, якому Він вказав нове місцезнаходження.

Високий ступінь релігійності відводить матеріальні цінності на другий план. Вони вважаються приналежністю Бога і використовуються для його слави. По відношенню до ландшафту, етнічна система проходить період адаптації, тому рівень споживання ресурсів мінімальний, навіть аскетичний.

Після освоєння ареалу проживання початкова кількість членів зростає і потребує розширення території. Це відбувається як за рахунок освоєння нових ландшафтів, так і захвату територій сусідів. Тип особистостей, який активно цим займається – це воїни, з рівнем прагнень Р5 – «Прагнення до ідеалу перемоги в битві».

Ці люди теж готові жертвувати собою, але вже не для слави Божої, а для задоволення свого прагнення бути переможцем в бою і отримати за це винагороду. Винагородою є не тільки звання найкращого воїна, але й матеріальні блага: земля, будинки, прекрасні жінки, раби. Даний тип постійно перебуває в дії, йому необхідні нові враження та пригоди. Отже, у період фази підйому панують ці два типи особистостей, при цьому, перший з них домінує.

Зміна фаз етногенезу проявляється в тому, що цінності, які були головними в попередній період, починають зазнавати трансформації. Це означає, що чисельну перевагу отримують особистості з нижчим за рівнем енергії типом прагнень. Так, у період фази накопичення особистості з рівнем пасіонарності Р5 виходять на перший план, змінивши в соціумі готових до жертовності індивідів.

Дана фаза етногенезу відзначається постійними війнами з сусідніми країнами та максимально можливим для системи освоєнням нових територій. Це період стабілізації ареалу проживання. Починається розвиток економіки та одночасно відбуваються зміни у системі цінностей: замість безперечної цінності Бога, з'являється і цінність людини як Божого творіння. На історичну арену виходять також особистості, які прагнуть до ідеалів знання та творчості з рівнем пасіонарності – Р4, тому мистецтво та наука отримують значний поштовх. У Західній Європі цей період припадає на епоху Відродження з XIII по XVI сторіччя, а в Росії та Україні – з XVI по XVIII [3].

Таблиця 1 - Споживання природних ресурсів особистостями з різним рівнем прагнень та їхній вплив на ландшафт*

№ п/п	Фаза етногенезу	Рівень пасіонарної енергії (Р)	Рівень прагнень особистостей	Мета	Вплив на ландшафт	Ступінь споживання природних ресурсів
1	Підйом	P6	Жертовність	Освоєння нового ландшафту	Адаптація ландшафту під свої потреби	Мінімальний
		P5	Прагнення до ідеалу перемоги в битві	Розширення ареалу	Руйнівне по відношенню до ландшафтів інших країн	Високий у інших країнах, помірний на своїй території
2	Накопичення	P5	Прагнення до ідеалу перемоги в битві	Освоєння завойованих територій	Адаптація до завойованих територій	Помірний як на своїй, так і на завойованій території
		P4	Прагнення до ідеалу знання та творчості	Дослідження можливості трансформації ландшафту своєї країни	Одиничні трансформації ландшафту	Помірний
3	Надлом	P4	Прагнення до ідеалу знання та творчості	Трансформація існуючого ландшафту	Утворення нових типів ландшафтів	Високий
		P3	Пошук вдачі з ризиком для життя	Отримати якомога більше матеріальних благ ризикуючи життям	Руйнівний, більшою частиною до власного ландшафту, частково - до інших країн	Високий як на власній, так і на інших територіях
		P2	Честолюбне прагнення до влади та успіху	Отримати якомога більше матеріальних благ та успіху не ризикуючи життям	Утворення нових типів ландшафтів, накопичення техносфери	Максимально високий на власній території
4	Інерційна	P2	Честолюбне прагнення до влади та успіху	Отримати якомога більше матеріальних благ та успіху з найменшим ризиком для майна	Незначні зміни існуючих форм ландшафту, накопичення техносфери, проблеми утилізації	Помірний, через нестачу ресурсів
		P1	Пошук благоустрою без ризику для життя	Отримати відповідні матеріальні блага без ризику	Підтримання ландшафту в існуючому стані, проблеми утилізації накопленої техносфери	Помірний, як через нестачу ресурсів, так і зниження активності
		P0	Тихий обиватель, адаптований до біоценозу ареалу	Підтримувати ландшафт в існуючому стані	Відтворення зруйнованого агроландшафту, за умови такої можливості	Невисокий, через помірність прагнень.

Продовження табл. 1

5	Обскурація	P0	Тихий обиватель, адаптований до біоценозу ареалу	Підтримувати власне існування, використовуючи ландшафт	Використання агроландшафту в межах необхідного споживання.	Невисокий, через відсутність прагнень, крім необхідності підтримувати своє існування
		P-1	Неспроможність регулювати прагнення	Підтримувати власне існування, за рахунок групи P0	Запустіння ландшафту через зникнення групи P0, його повернення до природного стану	Невисокий, через небажання працювати
6	Гомеостаза	P-1	Неспроможність регулювати прагнення	Підтримувати власне існування на рівні задоволення мінімальних потреб	Повернення ландшафту до природного стану	Незначний, через небажання працювати
		P-2	Неспроможність задовольняти прагнення	Відсутність прагнень, інертність	Повернення ландшафту до природного стану, перетворення етносу в релікт	Мінімальний

* Побудовано на основі [1]

З розвитком економіки починається період активного використання ресурсів на території проживання етносу: утворюються промислові та аграрні ландшафти, зростає кількість міст та сіл, збільшується населення. Ці зміни поки що не наносять шкоди навколишньому середовищу і розглядаються етнічною системою як позитивні.

Повна зміна ціннісних орієнтирів відбувається в період фази надлому. Замість надпочуттєвої цінності Бога та гуманістичних ідеалів попередніх епох, – почуттєва цінність матерії. Тільки те, що можна відчутти, спробувати на смак і перевірити досвідом, визнається цінністю, все інше – відкидається. У соціумі домінуючим типом стають особистості з рівнем прагнень P4 («Прагнення до ідеалів знання та творчості»), але вектор їхнього впливу значно менше направлений на мистецтво, а більше на науку та економіку. Фундаментальні наукові відкриття в цей період носять прикладний характер і служать задоволенню матеріальних потреб людей.

Поряд з домінуючим типом, з'являються особистості, які прагнуть матеріальних задовольень і готові задля цього ризикувати своїм життям (рівень P3), а також поступово заявляють про себе індивіди, які бажають слави та успіху, але не хочуть задля цього нічим ризикувати (рівень P2). Таке сполучення серед членів соціуму приводить до радикальних змін в екології.

Оскільки територія проживання етносу більше не розширюється, то тоді настає час для її трансформації. Економічні цілі людей змінюють природні ландшафти: широко ведеться видобуток корисних копалин, розвиваються промисловість та сільське господарство, хижацьки винищуються дикі рослини та тварини.

Різне зростання чисельності населення на обмеженій території, приводить до його соціального розшарування: з'являється робочий клас, який є формально вільним, але не має ні власних знарядь праці, ні землі, ні бажання на ній працювати.

Скупчення такого населення в промислових районах приводить до соціальних катаклізмів. Війни, революції та голод – невід’ємна складова фази надлому етногенезу.

Основною рушійною силою в останній період фази надлому є особистості з рівнем пасіонарності Р3 – «Пошук вдачі з ризиком для життя». Даний тип - активний, енергійний, відважний. Вектор його діяльності направлений на отримання матеріальних благ, від чого потерпає і природа, й інші члени соціуму. Серед людей даного типу ми зустрічаємо розбійників, піратів, авантюристів, революціонерів, а також рішучих підприємців.

На передостанніх етапах фази надлому, коли соціальні потрясіння в етносистемі починають затухати, заявляють про себе особистості з рівнем пасіонарності Р2 – «Честолюбне бажання слави та успіху без ризику для життя» і стають домінуючим типом у період інерційної фази. Дані особистості теж мають бажання отримувати матеріальні блага, але не можуть повністю задовольнити його, бо вже не мають ні енергії, щоб отримувати їх, ризикуючи собою, ні ресурсів – через їхнє інтенсивне використання у попередній період.

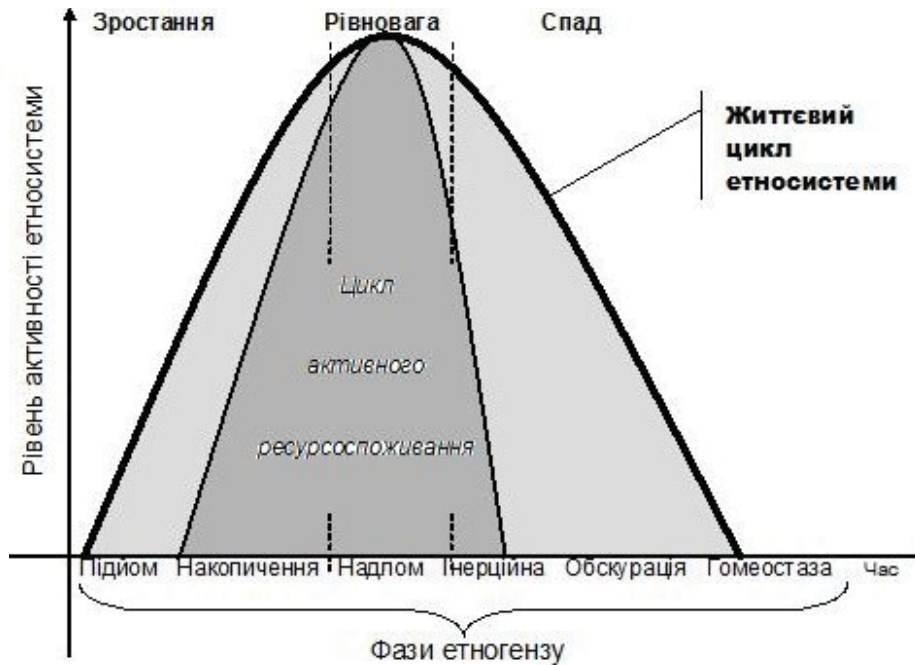
Другим за чисельністю типом у період інерційної фази є особистості, які прагнуть власного благоустрою без ризику для життя (рівень пасіонарності – Р1). Амбіції цього типу значно нижчі, ніж у попереднього. Напрямок діяльності – підтримка функціонування ландшафту на рівні, відповідному до власних прагнень. Третім за чисельністю типом особистостей є «Тихий обиватель, адаптований до біоценозу ареалу» (рівень – Р0).

Отже, інерційну фазу можна визначити як період екологізації економічних цілей. Етносистема, по-перше, відзначається меншим ступенем активності і, по-друге, природні ресурси – виснажилися. Якщо система не стане частиною більш активного етносу через злиття з ним і не зазнає ніяких природних катаклізмів, то етнос продовжить своє існування в набутому режимі. Природні ландшафти при цьому самовідновляться, за умови, що попередня господарська діяльність не зробила з них пустелю.

Дві наступні фази етногенезу: обскурація та гомеостаза реалізуються дуже рідко. Вони потребують природної ізоляції етносистеми, а в місцях активної життєдіяльності на планеті найвірогіднішим є поглинання менш активного етносу більш активним. Тому розгляд цих фаз у даному дослідженні є недоцільним.

Якщо узагальнити вищезазвані положення, то зміна фаз етногенезу пов’язана із чисельним переважанням у системі особистостей з певним рівнем прагнень. Причому, якщо у період попередньої фази дані особистості виступали, так би мовити, на «других ролях», то в наступну фазу вони займають лідерську позицію, яка і диктує зміни як у соціумі, так і по відношенню до природних ресурсів. Зміни вектора прагнень часто приводять до соціальних конфліктів, особливо в період фази надлому.

Споживання ресурсів системою, як і процес етногенезу носить циклічний характер, але не співпадає з ним у часі. Початок активного використання ресурсів системою припадає на фазу накопичення. Найвищий рівень споживання – фаза надлому. Спад використання припадає на інерційну фазу. Якщо відштовхуватись від фаз етногенезу, які приблизно дорівнюють 300 років, то етносистема вичерпує базові ресурси на території проживання за 600-700 років, тобто в період своєї найвищої активності (рис.1).

*Побудовано на основі [2].

Рис.1 – Цикл активного споживання ресурсів етносистемою*

Висновки. Активність природокористування етнічною системою припадає на фази накопичення та надлому, частково – на інерційну фазу етнеогенезу. Максимально високою вона є в період фази надлому, коли релігійні та гуманістичні цінності в соціумі повністю змінюються матеріалістичними.

Початковий період освоєння етносистемою ландшафту (фаза підйому) відрізняється низьким рівнем природокористування через незначну чисельність населення та панування в системі релігійних цінностей.

У період двох останніх фаз етногенезу: обскурації та гомеостази рівень споживання ресурсів – мінімальний, як через їхню відсутність, так і низький рівень активності членів етносистеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. М.: ТОО «Мишель и К0», 1991. - 503 с.
2. Мухина И. А. Прогнозир. еколоого-економич. процессов в орош. земледелии //Дисер.на получ.степени к.э.н., Херсон: ХГАУ, 2000. - 168 с.
3. Мухіна І.А., Смолієнко Н.Д. Динаміка етно-соціальних процесів та криза в Україні// ТНВ: Зб. наук. Пр. № 75.ч.ІІ – Херсон: Айлант, 2011.
4. Сорокин П.А. Человек, цив-ция, об-во. /М.: Политиздат, 1992. - 543с.
5. Федоренко Н.П., Реймерс Н.Ф. Экология и экономика: эволюция взаимоотношений //Философск.проблемы глобальной экологии. М., 1983 С.230-277.